

МИЛАН УТВИЋ

ПИСМО ИЗ ШВАЈЦАРСКЕ

*Кренуо сам по знање,
нашао сам систем*

Пре нешто више од седам година, кренуо сам из Зубиног Потока ка Лозани – граду у западној Швајцарској, на обали Женевског језера, са циљем да наставим усавршавање кроз докторске студије на једном од најцењенијих светских универзитета. Главни мотив је било знање и бављење науком на највишем могућем нивоу. Данас, када погледам уназад, видим да сам добио много више од знања – постао сам део једног уређеног, правичног и другачијег друштва.

Када говорим о Швајцарској, не говорим о савршенству. Говорим о једној другачијој врсти свакодневице – тихој, организованој, али дубоко смисленој. Говорим о земљи која је научила да поштује време, простор и људе. О систему који не зависи од једног човека, већ од колективне свести да институције не постоје саме због себе, већ због грађана. Говорим о култури у којој је ћутање понекад већи знак поштовања него стотину речи, и у којој се поверење не тражи – оно се гради.

De gustibus non est disputandum, те тако не желим да дискутујем о томе да ли је „боље овде или тамо“, већ да подстакнем младе који ово читају да се отвори простор за промишљање – шта можемо научити. И како, у времену кад свет делује истовремено и ближе и даљи него икада, можемо изградити једну нову врсту идентитета: оног који није затворен у границе пасоша, већ отворен за вредности које функционишу.

Ова прича није само о мени. Она је и о Србији. О земљи коју волим, која ми је дала основу, језик, корене. Али и о земљи која се још увек тражи. О земљи у којој млади често губе поверење, не због мањка потенцијала, већ због вишегодишњег разочарања. Можда, кроз ово поређење, можемо осветлити и пут напред – не као копију Швајцарске, јер то није ни могуће ни пожељно, већ као аутентичан пут Србије која учи од оних који су нешто већ постигли.

Морам истаћи да у овом тексту никако не претендујем да узимам улогу социолога, јер то и нисам, већ да изнесем лични доживљај стварности, са нарочитим освртом на оне ствари у којима се Србија и Швајцарска највише разликују, и које су на мене оставиле посебан утисак.

Мит о „срећној“ земљи

Многима можда делује да су Швајцарци „рођени под срећном звездом“ и да су њихов успех и стабилност плод њихове неутралне позиције између три велике европске силе, где се неретко иза кулиса решавала судбина светског поретка. Једнако је валидно претпоставити и да је њихов успех плод среће или историје, која их није толико ломила као нас. Истина је, међутим, дубља – и, по мом мишљењу, вреднија за анализу. Наиме, оно што Швајцарску чини успешном није срећа, већ системска упорност. Није богатство, већ доследност. Није само традиција, већ способност да се традиција прилагоди новим временима, а да притом не изгуби своје језгро.

Док сам завршавао докторат у Лозани, пролазио сам кроз оно што бих данас назвао двоструком транзицијом – стручном и личном. Стручно, јер сам из образовног система Србије прешао у модел заснован на

практичној примени знања, уско повезан с индустријом, где се вредност науке директно мери резултатима. Насупрот томе, у Србији сам науку доживљавао на много романтичнији начин, пре свега као интелектуалну авантуру или лични идеал. Лично, јер сам морао да учим како да живим у земљи у којој „неписана правила“ имају снагу закона, и где нема места „сналажењу“ у класичном балканском смислу. Научио сам да се успех мери дугорочно и постојано, кроз јасно дефинисане резултате.

Кроз седам година живота у кантонима Во и Вале, упознао сам једну земљу која је далеко разноликија него што то већина споља види. У кантону Во, где доминира француски језик и дух западне Европе, живот је софистициран, институционализован, са нагласком на културу, образовање и грађанску пристојност. У кантону Вале, који је више планински, конзервативан и лингвистички мешовит (француски и немачки), традиција, вера и локална заједница имају снажну улогу. Ипак, оба кантона функционишу унутар истог система, заснованог на међусобном поштовању, правилима и спремности да се свако побрине за своје, али и поштује туђе.

Лични утисци

У првим месецима мог живота у Швајцарској, много тога ме је изненађивало, али нису то биле спектакуларне разлике – већ ситнице. Оне свакодневне, „обичне“ ствари које сам годинама узимао здраво за готово, а које су овде функционисале по сасвим другачијим правилима. И управо у тим малим, готово не приметним детаљима почињу да се откривају темељи једног другачијег друштва.

Мој први озбиљан сусрет са администрацијом у Швајцарској десио се када сам, по доласку, отишао у општину да се пријавим. Нисам говорио ниједан од званичних језика – ни француски, ни немачки, ни италијански – а дошао сам са папирима, формуларима и страхом да ћу погрешити нешто и бити враћен. Ипак, тамо ме је дочекао службеник који је, видевши моју несигурност, изашао из своје канцеларије и пришао да ми помогне. Стрпљиво ми је објаснио сваки детаљ на формулару, а документ који нисам имао у том тренутку било је довољно проследити имејлом, без заказивања новог термина. Није се ту зауставио – дао ми је прецизна упутства како да дођем до друге институције, објаснивши ми на који начин могу најбрже да стигнем користећи градски превоз. Нико га на то није терао – једноставно је помогао јер је то било природно. Такав приступ, у којем ми је неко у државној служби без резерве олакшао живот, био ми је у том тренутку право изненађење.

Био је то тренутак када сам почео да схватам да су овде институције стварно ту да служе грађанима, а не обрнуто.

У сасвим другачијој ситуацији, али подједнако упечатљивој, доживео сам једно искуство које ме је натерало да преиспитам сопствена очекивања. Шетао сам Берном и, пролазећи поред старог каменог моста изнад реке Ар, видео сам човека како стоји поред своје унучади која су се играла на ниској каменој огради – испод које је зјапила провалија од тридесетак метара. Њихова игра ми је деловала безбрижно, али мене је хватала нелагодност. Страх од висине, празног простора, и сама чињеница да се деца налазе на ивици без икакве заштите – све то ме је натерало да приђем човеку и замолим га да их склони. Рекао сам му, искрено и забринуто, да би могли да падну. Он ме је само погледао и хладно, готово равнодушно, одговорио: „Ако се ви бојите, то је то ваш проблем. Ако се њима нешто деси, то постаје мој проблем.“

Његове речи су ме пресекле. Очекивао сам бар трунку разумевања, макар да климне главом. Уместо тога, наишао сам на зид. Није ме увредио, није био агресиван, али из његовог става је било јасно да сматра да се мешам у нешто што ме се не тиче. У том тренутку нисам знао како да реагујем. Остао сам затечен. Није ми било јасно како неко може тако мирно да посматра ситуацију која мени делује као потенцијална трагедија. Али управо та сцена ми је отворила очи. Схватио сам да у овом друштву постоји дубоко укореењена граница између твоје и туђе одговорности. Нема жеље да се управља туђим понашањем, нити очекивања да други преузму твоје страхове. Такав приступ може да делује хладно, и за мене то и јесте био шок. Али то је део њихове свакодневице – не зато што су равнодушни, већ зато што верују у границе између личних светова.

Нешто што ме је посебно изненадило и што још увек тешко прихватам јесте однос друштва према трудницама и женама са малом децом. За разлику од Србије, где се трудницама готово увек уступа место у градском превозу или даје предност у реду, овде сам често био сведок ситуација у којима труднице стоје у препуном возу, а ретко ко осећа потребу да им понуди своје место. Исто тако, у пошти или у продавници, жене са бебама чекају у дугим редовима заједно са свима осталима, без икаквог знака посебне пажње или разумевања. Ова појава ме наводи да се запитам о томе да ли се ради о недостатку емпатије или је реч о другачијем схватању једнакости и индивидуалне одговорности. У друштву које толико инсистира на равноправности, можда се такви гестови сматрају непотребним, али ми је ипак тешко да се навикнем на слику друштва у којем овакви мали изрази солидарности изостају.

Са друге стране, оно што ми нарочито прија у друштвеном опхођењу јесте култура поздрављања пролазника на улицама. По доласку у Швајцарску, то је била једна од ствари које су на мене оставиле снажан позитиван утисак. Шетајући или возећи бицикл кроз мања места или

стамбена насеља, пролазио сам поред кућа, окућница, људи који шетају, косе траву, обрађују вртове, где би ме готово сваки појединац поздравио са „добар дан“. Једноставно, ненаметљиво, као нешто што се подразумева. Тај поздрав није био знак знатижеље, нити позив на разговор – само кратка потврда да вас виде и да постојите у истом простору. У Србији, чак и у селима, таква непосредност се све ређе среће. Иако су људи често резервисани – овакав израз пристојности само потврђује да се иза те резервисаности крије дубоко укоревљено поштовање према другима и свести о заједничком животном простору.

Временом сам научио да овде друштво функционише управо кроз такве мале ствари. Нема много великих речи, нема театралности, нема јавних испада осећања. Али зато има реда, поштовања и неке чврсте, свакодневне доследности. Људи не маре превише за то шта други мисле, али се зато труде да не сметају. Не намећу своје ставове, али их не крију. И никад не очекују да им ико ишта дугује, осим – основног поштовања.

То искуство низа малих сусрета и неочекиваних реакција, променило је начин на који посматрам друштво уопште. Научио сам да не мораш да будеш бучан да би био присутан, нити да будеш познат да би био поштован. У земљи у којој људи ретко показују емоције наглас, оне се можда јасније виде – у делу, не у речи. И што сам више посматрао, то сам више разумео: оно што смо ми научили да зовемо „хладноћом“, овде је често само простор који се оставља другом човеку.

О друштвено-политичком уређењу

У таквом систему, где се поверење не гради кроз пароле већ кроз праксу, директна демократија није фолклор — већ алат који се свакодневно користи. Грађани не гласају само о уставним питањима, већ и о темама које директно дотичу свакодневни живот и државне приоритете.

Тако су, 2018. године, одбили иницијативу да се укине такса за јавни медијски сервис (Billag) — упркос високој цени, већина грађана проценила је да квалитетан, независан информативни и културни програм вреди више од уштеде на рачуну. Пет година раније, 2013, грађани кантона Граубинден су одбили кандидатуру за организацију Зимских олимпијских игара 2022. године јер нису били спремни да стотине милиона франака издвоје за манифестацију коју доживљавају као привремени спектакл са неизвесним бенефитима. Опрез према трошењу јавног новца превагнуо је над престижом.

Слично су поступили и 2016. године, када су на референдуму одбили увођење безусловног основног прихода за све грађане, иако је предлог имао хуман и социјално прогресиван карактер. Грађани су га одбили јер нису били уверени у економску одрживост и последице по тржиште рада. Такви референдуми не значе да народ увек бира оно што би неко назвао „напредним“, али значе да бира свесно, информисано и одговорно. И оно што је кључно — сноси последице својих одлука. У томе се и гради политичка зрелост: не кроз изговоре, већ кроз учешће.

Политичка зрелост која се огледа у директној демократији ослања се на још једну карактеристичну особину Швајцарске — прихватање разлика међу регионима као природног стања ствари. Ова земља није хомогена. Напротив, подељена је на 26 кантона, четири језика, низ културних идентитета, религијских традиција, економских модела и историјских путева. Ипак, функционише складно, тихо, прецизно — не зато што су сви исти, већ зато што сви поштују заједничка правила игре.

У Женеви осећате космополитизам, присуство међународних организација, мешавину језика и култура. У Тићину доминира италијански језик, медитерански дух, опуштенији ритам, али и снажан локални понос. У циришком региону све је брже, професионалније, тржишно настројено, док су у планинским кантонима, попут Валеа, Швица или Граубиндена, људи више везани за традицију, природу и локалне везе.

У својим годинама у Воу и Валеу видео сам ту разлику изблиза: између урбане, рационалне организованости и планинског, споријег, али дубоко укорененог света. Ниједан кантон не покушава да наметне свој модел другом. Нема захтева да се уједначи говор, стил живота, чак ни порез. Неки кантони су конзервативни, други либерални; неки богатији, други скромнији. Све то функционише јер постоји поверење да ће

свако преузети одговорност за оно што му припада и поштовати оно што дели са другима.

И то је можда најважнија лекција коју носим из ове земље: политичка зрелост и склад нису резултат једнакости, већ поштовања правила игре. Разлике саме по себи не деле; деле нас само кад их користимо као оружје. У Швајцарској се друштвене вредности не преносе кроз паролe, већ кроз свакодневни пример. Нема слогана, али има правила. Нема великих речи, већ тихе доследности. Ред се не одржава зато што неко мотри, већ зато што се верује да без реда нема заједнице.

О складу са природом

У Швајцарској природа није украс. Није нешто што се посећује с времена на време, нити служи за сликање. Она је део свакодневног живота — тихо присутна у начину на који људи проводе време, планирају викенде и бирају ритам дана. Петком поподне већ се пакују ранчеви, бицикли, шатори, скије. Породице одлазе у планинске колибе, кампове крај језера, на стазе које познају по именима, као што неко други зна имена улица. Викенд се не троши — он се користи.

Тај однос према слободном времену нема у себи напетост „одмора“ који мора бити савршен. Нема јурњаве. Само покрет, тишина, присуство. Деца трче боса, пењу се на стене, прљају се у блату. Родитељи се не узнемиравају због прљавштине, бактерија или подераних панталона. Верују да дете које је физички слободно — расте стабилније.

Здрав живот овде није тема — то је навика. Скоро нико се не хвали тиме, али готово сви живе тако. Многи моји пријатељи и колеге са посла у току једне седмице стигну да практикују више различитих активности — од скијања, до веслања, затим бициклизма, параглајдинга, планинарења, виа ферате (*via ferrata*), пливања. И све то успут, између посла и вечере, без великог плана. Не зато што желе да оставе утисак, већ зато што им то прија. Активност није трофеј — то је део дана.

Људи су непосредни, не оптерећују се изгледом ни формом. Нико не носи одећу да би доказао статус, ни да би прикрио године. Мода није тема. Здравље јесте. У разговорима се не тражи утисак, већ садржај. Нема лажне љубазности, али има аутентичне пажње. Тај мир долази из чињенице да овде нико не јури слику о себи — већ једноставно живи оно што јесте.

Иза тог начина живота не стоји само лична воља. Постоји инфраструктура која омогућава слободу: обележене стазе, чисте реке и језера, бицикличке траке које повезују и градове и села, возови који превозе бицикле, скије и кајакe. Кампови, планинарски домови, јавни про-

стори — све је доступно и функционише. Здрав живот није привилегија, већ могућност.

Овде сам научио да здравље не долази из одлуке коју донесеш једном, већ из ритма у којем је кретање природно колико и дисање. Не мораш да трчиш маратон — довољно је да не заборавиш шетњу или веслање на језеру. Да устанеш. Да одеш. И да знаш да то није изузетак — него начин.

О науци и образовању

У земљи без великих природних ресурса, Швајцарска је одлучила да њено највредније богатство буде знање. Одлука да се систематски улаже у науку и високо образовање донела је не само академску репутацију већ и врло конкретне, мерљиве резултате. За сваки франак који држава уложи у научна истраживања, швајцарска економија у просеку добије три. Та рачуница, иако сведена на број, говори много више од саме цифре — говори о поверењу у разум, у стручност и у дугорочно планирање.

Оно што чини швајцарски образовни и истраживачки систем изузетним није само квалитет инфраструктуре већ начин на који функционише: отвореност према свету, поштовање научне слободе и бескомпромисна меритократија. У земљи у којој се позиција у академској заједници не стиче путем познанстава или институционалне инертности, већ искључиво на основу резултата, није чудо што се врхунски умови из читавог света одлучују да управо овде спроведу своја истраживања.

Последњих сто година, универзитети у Швајцарској били су директно повезани са радом око 25 добитника Нобелове награде, од којих су многи до тог признања стигли управо захваљујући условима које су овде имали. То су људи чији су радови променили ток биологије, физике, медицине, хемије, међу којима је и велики Алберт Ајнштајн.

Али Швајцарска није само колевка историјских достигнућа. Данас, универзитети попут EPFL-а и ETH-а нису само образовне установе — они су технолошки инкубатори, места на којима се рађају будуће индустрије. Од напредне роботике и вештачке интелигенције, преко енергетске ефикасности и квантне информатике, до биомедицине — истраживања која се овде спроводе не остају закључана у научним радовима. Она завршавају у болницама, у системима саобраћаја, у фабрици, у свакодневном животу.

Навешћу пример са универзитета EPFL, где сам студирао, а где су стручњаци из области нанотехнологије, у сарадњи са неурохирурзима са престижне Универзитетске клинике у Лозани (CHUV), развили неуропротезу која омогућава особама оболелим од Паркинсонове болести

да поврате покретљивост. Захваљујући овом уређају, људи који су раније били у колицима и нису могли самостално да функционишу, данас могу слободно да изађу у шетњу без туђе помоћи. Такав револуционарни искорак не би био могућ без улагања у науку, неговања изврности и стварања окружења које подстиче сарадњу различитих научних дисциплина.

Када се говори о научној изврности у Швајцарској, немогуће је не поменути ЦЕРН — Европску организацију за нуклеарна истраживања, са седиштем надомак Женева. У његовим подземним тунелима, који се простиру дуж француско-швајцарске границе, научници из целог света проучавају основне честице које чине материју. Управо овде је 2012. године експериментално откривен Хигсов бозон, кључна честица која објашњава како друге честице добијају масу — што је један од темељних делова данашњег разумевања физике. Поред тога, ЦЕРН је место у којем је, из потребе за разменом научних података, крајем осамдесетих развијен први концепт интернета какав данас познајемо — Ворлд вајд веб (World Wide Web). То што је оваква институција смештена у Швајцарској, земљи која јој пружа стабилност, слободу и инфраструктуру, додатно потврђује њену улогу као домаћина глобалне научне сарадње.

То је оно што швајцарски модел чини толико снажним — знање овде не постоји да би било затворено у академским круговима. Постоји да би било коришћено. Постоји да би се вратило друштву које га је омогућило. Та веза — између истраживања и стварности — темељ је поверења које грађани имају у институције и у науку уопште.

Та разлика постаје још видљивија када се направи поређење са Србијом. Код нас се у науку и истраживање и даље улаже недовољно, стихијски и без јасне стратегије. Буџети су симболични, опрема застарела, а најчешће се очекује да се врхунски резултати постижу упркос систему, а не захваљујући њему. Многи научници у Србији раде из ентузијазма (а у тренутној ситуацији и без плата), из осећаја личне одговорности, и често подносе личне жртве да би остали верни позиву.

Поред недостатка улагања, додатни проблем представља и политички притисак на универзитете. У атмосфери у којој се лојалност често вреднује више од стручности, академска слобода постаје крхка и подложна урушавању. Уместо да буду центри независног мишљења, многи универзитети су претворени у арене за политичко позиционирање и личне интересе.

У Швајцарској се млади, паметни, радознали људи виде као највећи стратешки ресурс. Не зато што су послушни, већ зато што мисле својом главом. Њима се не тражи да ћуте, већ да стварају. Не очекује се да се уклопе, већ да унапреде оно што постоји. Такав однос према младима није резултат декларација, већ дубоког поверења у знање и одговорност. У Србији, пак, млади који размишљају слободно, који се усуде

да постављају питања, често бивају маргинализовани. Уместо да им се отворе врата, пред њих се постављају препреке. Уместо да их систем препозна, покушава да их ућутка.

Срећом, генерација оних који ће препородити Србију већ постоји, и неће нестати. Они већ годинама, у учионицама и лабораторијама, на улицама и трговима, показују да нису ту да би служили — већ да би мењали. Они знају да свет може изгледати другачије, и не пристају на мање. И ако се у Србији икада буде догодила стварна промена у односу према знању, неће је донети политичари — донеће је управо ти млади људи. Они који не прихватају неправду као норму. Они који не ћуте кад се ћути најгласније. Они који већ месецима подсећају да друштво без достојанства и одговорности не може напредовати — и који траже управо то: једно боље, праведније друштво, налик оном које функционише у Швајцарској.

Нема напретка без слободне мисли

Уколико постоји једна кључна лекција коју сам понео из седам година живота у Швајцарској, онда је то да су образовање и слободно мишљење стубови сваког просперитетног друштва. У земљи без великих природних ресурса, Швајцарци су одлучили да њихово највеће богатство буду људи — образовани, слободни, способни да мисле критички и делају одговорно. Управо та посвећеност знању и поверење у стручност омогућили су Швајцарској да постане земља стабилности, иновација и квалитета живота какав ретко где постоји.

Истовремено, искуство живота између Србије и Швајцарске показало ми је да слобода мишљења није само академски идеал, већ темељ на којем почивају и економски развој и друштвена одговорност. Без слободне мисли нема ни напретка, нити правде, а још мање достојанства. Србија, земља коју волим и којој припадам, поседује огроман потенцијал управо у генерацијама младих који не пристају на ћутање, који захтевају систем који поштује меритократију, знање и одговорност.

Ниједна земља не може, нити треба, слепо копирати другу. Али може учити — из примера оних који су одабрали да знање, одговорност и поштовање различитости буду њихова свакодневица. Ако Србија жели да промени свој пут и постане друштво које заиста вреднује своје људе, мораће препознати важност образовања и слободног мишљења као основних вредности, јер управо у слободи да мислимо, питамо и стварамо лежи кључ не само економског успеха, већ и суштинског друштвеног препорода.